

Особливості здійснення права дитини на освіту в Україні

Features of the implementation of the right to education in Ukraine

Ю.В. Губаль

Ключові слова:

освіта, право на освіту, дитина, система управління освітою, методи управління освітою, учасники управлінського процесу.

Key words:

education, right to education, child, education management system, management education, members of the management process.

Право дитини на освіту – це передбачена Конституцією, нормами міжнародного та національного права міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин у сфері освітньої діяльності, реалізація, охорона й захист якої гарантовані державою через систему державних органів і яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення дитини до національної й світової культурної спадщини з метою розвитку особистості.

Нормативно-правові основи права на освіту в Україні є досить складною системою законів, нормативних документів і взаємозв'язків між ними. Вона включає відповідні положення Конституції України, законодавства, а також систему галузевого та міжгалузевого нормативного регулювання освітньої діяльності. Загалом освітянське законодавство досить успішно регулює діяльність в освітній галузі та забезпечує основні аспекти права на освіту українських громадян згідно з європейськими стандартами¹.

Норми Конституції України відповідають міжнародним стандартам у галузі освіти. Зокрема, Конституція України гарантує кожному право на освіту, утримання й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, задоволення національно-культурних і мовних потреб, вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, право набувати спеціальні знання, що надають можливість вибору професії та роду трудової діяльності. Водночас вона передбачає особливості механізму реалізації й гарантування цього права. Про це йдеться в п. п. 1, 2, 3 ст. 53 Конституції України. Крім того, Україна встановлює державні освітні стандарти, підтримує різні форми освіти й самоосвіти.

В Україні прийнято низку законів, що сприяють забезпеченню прав громадян на освіту, а саме: Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Закон України «Про вищу освіту».

Ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства».

Кожна дитина має право на освіту. Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти.

Ст. 53 Конституції України

Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою².

Ст. ст. 2, 6 Закону України «Про загальну середню освіту»

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є такі: забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти; громадянам Укра-

¹ Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку / К.М. Романенко. – Х., 2008. – 25 с.

² Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

їни незалежно від ... переконань ... або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах³.

Ст. ст. 3, 6 Закону України «Про освіту»

Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від ... світоглядних переконань ... стану здоров'я та інших обставин.

Основними принципами освіти в Україні є такі: доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою⁴.

Ст. 26 Загальної декларації прав людини

Кожна людина має право на освіту. Початкова освіта повинна бути обов'язковою.

Розкриваючи ознаки зазначеного права, необхідно підкреслити, що воно має загальний характер, надається будь-якій дитині та є рівним для всіх незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового й посадового становища, місця проживання, переконань, належності до громадських об'єднань, а також інших обставин. Це право є невід'ємним, його не можна передати іншій особі чи успадкувати, від нього не можна відмовитись⁵.

Суб'єкт цього права не може відчужувати його в силу того, що воно є невід'ємним від особи носія, тому що полягає у володінні особою фізичною, моральною й духовною цілісністю. Будучи основним за своєю природою, це право відрізняється безстроковим характером. Набувши міжнародно-правової та конституційної форми закріплення, воно існує постійно. Це право належить кожному від народження і є таким, що діє безпосередньо, незалежно від інших юридичних умов і не припиняється після реалізації.

Основне завдання української освітньої політики – забезпечення сучасної якості освіти на підставі збереження її фундаментальності й відповідності актуальним і перспективним потребам дитини, суспільства й держави. Модернізація освіти – це політичне та загальнонаціональне завдання. Мета модернізації освіти полягає у створенні механізму сталого розвитку системи освіти. Активними суб'єктами освітньої політики мають стати всі громадяни України, інститути державної влади різного рівня, органи місцевого самоврядування, різні суспільні інститути.

Управління – діяльність, спрямована на прийняття рішень, організацію контролю за об'єктом управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації. Управління освітою в нашій країні здійснюється на основі законів, постанов Верховної Ради, наказів, розпоряджень Президента, Кабінету Міністрів України, досягнень психолого-педагогічної науки та передового педагогічного досвіду.

Система управління є найбільш значущим чинником, що впливає на результат діяльності будь-якої соціальної системи, у тому числі й системи освіти. Оскільки розвиток системи управління освітою нерозривно пов'язаний із розвитком самої системи освіти, то, здійснюючи кроки щодо реформування державного управління освітою, важливо проаналізувати генезу сучасної системи освіти та управління нею⁶.

Державне управління освітою визначається як цілеспрямований вплив суб'єктів управління всіх рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти для забезпечення й подальшого розвитку соціального організму та культури суспільства; як певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер, полягає в організуючому впливі на суспільні відносини у сфері освіти шляхом застосування державно-владних повноважень, включає цілеспрямоване вироблення, прийняття й реалізацію організуючих, регулювальних і контрольних впливів на освітню сферу⁷.

³ Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1998 в редакції від 04.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

⁴ Про освіту : Закон України від 23.05.1991 в редакції від 04.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

⁵ Романенко К.М. Право на освіту в Україні в європейському вимірі / К.М. Романенко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, Луцьк, 18–19 трав. 2006 р. : у 2 т. / уклад. В.І. Лажнік, С.В. Федонюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т. 1. – 2006. – С. 164–167.

⁶ Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.) : [нариси]. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.

⁷ Луговий В.І. Управління освітою : [навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління»] / В.І. Луговий. – К. : УАДУ, 1997.

Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза. – Х. : Основа, 2004. – 240 с.

Управління освітою – це цілеспрямована діяльність щодо створення соціально-прогностичних, організаційних, правових, кадрових, педагогічних, матеріально-фінансових та інших умов, необхідних для оптимального функціонування й розвитку галузі, реалізації її мети, здійснення переходу в якісно новий стан. Відповідно до цього, управління освітою визначається як цілеспрямований вплив суб'єктів управління різних рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти для забезпечення й подальшого розвитку соціального організму та культури суспільства⁸.

В Україні для управління освітою створена система державних органів управління й органів громадського самоврядування, які діють у межах повноважень, визначених законодавством. Відповідно до Закону «Про освіту», в Україні до системи органів державного управління освітою належать такі:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;
- центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади;
- орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти;
- місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, а також утворені місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування структурні підрозділи з питань освіти (місцеві органи управління освітою).

Способом впливу на учасників управлінського процесу є методи управління – це спосіб впливу на учасників управлінського процесу. Серед різних підходів можна виділити таку їх класифікацію: організаційні, педагогічні, соціально-психологічні та економічні методи управління.

До організаційних методів можна зарахувати такі:

1. *Метод інструктування* полягає в ознайомленні з умовами праці, в роз'ясненні змісту роботи й можливих труднощів, у запобіганні характерним помилкам. Інструктування може мати наочну форму (керівник навчально-виховного закладу сам проводить роз'яснення) чи існувати у формі спеціально розробленої документації (інструкція про порядок звільнення від перевірних чи випускних екзаменів учнів загальноосвітніх шкіл).

2. *Метод регламентування* виявляється в штатному розкладі працівників для цього навчального закладу або є окремо виданим нормативним документом.

3. *Метод нормування* чітко визначає нормативи навчального навантаження, нормативи витрат (наприклад, сировини, заготовок), кількості педагогічного й обслуговуючого персоналу тощо.

4. *Розпорядчі акти* (Закон України «Про освіту», Типовий статут середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу, накази Міністерства освіти, обласного управління освіти, районного (міського) відділу освіти, накази й розпорядження директора навчально-виховного закладу) передбачають систему організаційних і розпорядчих впливів, що є обов'язковими для цього закладу освіти. Вони можуть бути одноосібними (наказ директора навчально-виховного закладу про організацію літнього відпочинку учнів) тощо (рішення педагогічної ради, резолюція конференції закладу тощо).

До педагогічних методів управління зараховують науково-практичні конференції педагогічних працівників, серпневі наради вчителів, семінари, диспути, педагогічні читання тощо.

Соціально-психологічні методи управління. До цієї групи належать методи формування суспільної свідомості, морального стимулювання (заохочення й покарання), методи впливу на педагогічних працівників на основі використання традицій педагогічного колективу (посвячення молодого педагога, звіти творчих учителів), створення нормального психологічного клімату в колективі тощо, а також методи соціологічних досліджень (анкетування, інтерв'ю, тестування, використання різноманітних соціометричних методик тощо), які дають змогу визначити сформованість громадської думки, рівень задоволення роботою.

⁸ Романенко К.М. Право на освіту як юридичне поняття / К.М. Романенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 22–28.

Економічні методи управління – це методи матеріального стимулювання (преміювання, підвищення зарплати за результатами атестації), економічного планування, бюджетного управління тощо⁹.

Мета державної політики щодо розвитку освіти, за Національною доктриною, полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської й світової спільноти.

Аналізуючи вплив міжнародного контексту на розвиток і забезпечення права на освіту в Україні, варто зробити висновок, що загалом і світові, і європейські правові норми в цій галузі досить повно імplementовано в національному законодавстві. В Україні чимало зроблено для розвитку нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері освіти. Конституція й закони України, міжнародні правові договори, що стали частиною національного законодавства, гарантують громадянам реалізацію права на освіту. Це забезпечує необхідні передумови для створення ефективних механізмів гарантування та захисту права на освіту українських громадян згідно зі світовими й особливо європейськими стандартами. Однак самі ці механізми ще далекі від європейських, зокрема угорських, стандартів і вимагають подальшого вдосконалення.

Анотація

У статті проаналізовано основні аспекти права на освіту, системи управління освітою і способів впливу на учасників управлінського процесу. Зазначається, що державне управління освітою – цілеспрямований вплив суб’єктів управління всіх рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти для забезпечення й подальшого розвитку соціального організму та культури суспільства. Аналізуються методи управління, до яких належать організаційні, педагогічні, соціально-психологічні й економічні методи управління.

Summary

The article discusses the main aspects of the right to education, system of education, and the way to influence the members of the management process. Notes that the State Department of Education – focused on the impact of the subject of all levels (national, regional, local) at all levels of education to ensure the further development of the social organism and culture. Disclosed methods of education management, which include: organizational, pedagogical, social, psychological and economic methods of management.

⁹ Барабаш Ю.Г. Основи внутрішкільного управління / Ю.Г. Барабаш. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 440 с.;
Бегей В.М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах / В.М. Бегей. – Львів, 1995.

Використана література:

1. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку / К.М. Романенко. – Х., 2008. – 25 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1998 в редакції від 04.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 в редакції від 04.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
5. Романенко К.М. Право на освіту в Україні в європейському вимірі / К.М. Романенко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, Луцьк, 18–19 трав. 2006 р. : у 2 т. / уклад. В.Й. Лажнік, С.В. Федонюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т. 1. – 2006. – С. 164–167.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.) : [нариси]. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.
7. Луговий В.І. Управління освітою : [навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління»] / В.І. Луговий. – К. : УАДУ, 1997.
8. Романенко К.М. Право на освіту як юридичне поняття / К.М. Романенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 22–28.
9. Барабаш Ю.Г. Основи внутрішкільного управління / Ю.Г. Барабаш. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 440 с. ; Бегей В.М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах / В.М. Бегей. – Львів, 1995.

Ю.В. Губаль,

*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*